

"(...) Het verschijnsel van de gevormde, gediplomeerde leerkracht dateert, met betrekking tot het lager onderwijs, uit de tweede helft van de vorige eeuw. Toen had het woord "meester" ook een mooie klank, een inhoud die hij nog wel heeft behouden maar dan toch in veel mindere mate (...) In de eerste helft van de negentiende eeuw heeft "de schoolmeester" een pejoratieve betekenis gekregen. Meer in trek kwam "de onderwijzer", een term die tot de laatste jaren van de achttiende eeuw teruggaat. Die verandering in de terminologie (...) hield verband met nieuwe opvattingen over de functie van de leerkracht in de lagere scholen. In België en Luxemburg begon men van omstreeks 1815 af van "de onderwijzer" te spreken. Gevormde leerkrachten zijn toen ook voor het eerst verschenen (...)" Dit is een uitvoerig citaat uit het standaardwerk van Prof. Dr. Maurits De Vroede, thans gewoon hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven en directeur aldaar van het "Seminarie voor Historische Pedagogiek" (Vesaliusstraat 2, 3000 Leuven). Chronologisch behandelt dit werk grosso modo de eerste helft van de 19e eeuw. Het loopt tot aan het regime, in België en Luxemburg respectievelijk ingevoerd door de onderwijsnetten van 1842 en 1843. Deze regelden niet alleen het lager- maar ook het kweek-schoolonderwijs. De Vroedes verhandeling, uitmuntend en oorspronkelijk, berust hoofdzakelijk op een uitgebreid en diepgaand archiefonderzoek. (1)

In het algemeen verkeerde, in 1815, in geheel België het lager onderwijs in een droevige situatie : het euvel bij uitstek was de onbekwaamheid van de leerkrachten. In de Oostenrijkse Nederlanden (voor 1795) werd het probleem van een specifieke opleiding niet eens gesteld, tenzij onder Keizer Jozef II en van de regering uit. Twee normaalscholen werden in 1789 doodgeboren, mede omdat de Kerk haar dominerende invloed behield. Ook in de Franse tijd (1795-1815) is de vernieuwing van het lager onderwijs in onze gewesten uitgebleven ; de verklaring lag in het gebrek aan zorg voor het lager onderwijs in zijn geheel. In het Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) bleek de opleiding van bekwame leerkrachten één van de meest essentiële opgaven.

Wat de opleiding van leerkrachten betreft, moest het van de aanvang af duidelijk zijn dat de twee rijkskweekscholen (Haarlem en Lier), met die van Groningen samen, kwantitatief de leemte niet konden vullen. Een aantal modelscholen voor lager onderwijs riep men in het leven om de nieuwe leerwijze in het zuiden bekend te maken ; diezelfde scholen heeft men dan tevens ten dienste gesteld van de opleiding of volmaking van de onderwijzers zelf. In de eerste plaats betrof dat de rijkslagere scholen : in een aantal steden van de zuidelijke provinciën zouden scholen worden opgericht voor kinderen van "ingezetenen en militaire beambten". Materiële uitrusting en wedden nam het Rijk geheel op zich. De oprichting van de rijkscholen heeft plaats gehad op verschillende data tussen september 1817 en juni 1820 : in chronologische orde te Doornik, Luik en Maastricht, Namen, Oostende, Bergen, Brugge en Brussel, Antwerpen, Ieper, Gent, Leuven en Mechelen. Met name te Oostende bij koninklijk besluit van 10 maart 1818 ; de school werd geopend op 15 april 1821. Het aantal leerlingen was aanvankelijk vrijwel overal klein, maar is geleidelijk gegroeid. Het aantal scholieren van de dagschool (in sommige scholen kwam tevens een avondschool tot stand) werd aanvankelijk tot veertig à vijftig, ten hoogste zestig beperkt. Te Oostende : op 31 december 1821 : 11 leerlingen, op 30 november 1823 : 40 leerlingen, op 1 mei 1826 : 63 leerlingen, in januari 1829 : 84 leerlingen en op 31 december 1829 : 83 leerlingen. Wisseling van personeel hebben de ontwikkeling te Oostende geremd. Kosteloos onderwijs was in de rijkslagere scholen uitgesloten, niet alleen omdat het schoolgeld gedeeltelijk in de uitgaven diende te voorzien, maar ook omdat het met hun doel in tegenspraak zou zijn geweest. Ze waren immers voor kinderen uit de hogere standen bestemd ; vandaar ook een programma dat meer omvatte dan dat van een gewone lagere school.

Wat de "militaire beambten" betreft, betekende zulks, dat men kinderen van officieren mocht toelaten, maar niet van onderofficieren. In 1826 hadden de instellingen hun rol van maëlscholen voldoende vervuld en was hun burgerlijk karakter duidelijk afgetekend. Met uitzondering van Ieper en Namen, behoorden de leerlingen, alleen jongens, overwegend tot burgerlijke families. De verhouding bedroeg nage- noeg 73,5 % tegenover 26,5 % voor kinderen van militairen. Volgens de tabel d.d. 7 augustus 1826 waren er te Oostende, op een totaal van 63 leerlingen, 49 leer- lingen uit de burgerij en 14 kinderen van militairen. Zolang een rijksschool maar weinig leerlingen telde, fungeerde er alleen een hoofdonderwijzer. Eén of meer ondermeesters volgden naarmate de schoolbevolking steeg. Hoofdonderwijzer en onder- meesters benoemde de minister rechtstreeks (op voordracht) ; zij genoten een rijkswedde en een deel van de inkomsten uit het schoolgeld, naast vrije woning. Het salaris lag hoog ; het personeel vormde, qualitate qua, dan ook een elite. De hoofdonderwijzers waren op één na allen uit het Noorden afkomstig. Verschillenden onder hen hebben ook na 1830 een belangrijke rol gespeeld. De ondermeesters waren evenzeer van goede kwaliteit ; zij hadden meestal te Haarlem of te Lier gestudeerd. Aanvankelijk kwamen ze uit het Noorden, nadien meer en meer uit het Zuiden, zodat er uiteindelijk meer Zuid- dan Noordnederlanders fungeerden. Velen onder hen hebben na 1830 carrière gemaakt, onder wie D. Lustermans, leraar aan het College te Oostende.

Vóór 1825 is men met normaal cursussen begonnen in vier provinciën : Luxemburg, Henegouwen, Namen en West-Vlaanderen. De lessen zouden in 1821 dadelijk te Brugge, nadien eventueel ook te Ieper en te Oostende worden gegeven. Betreffende Ieper ontbreekt iedere aanwijzing en de rijkslagere school te Oostende werd niet inge- schakeld.

De Omwenteling van 1830 sloeg het openbaar lager onderwijs gevoelig achteruit, zowel door de onmiddellijke reactie als door de onverschilligheid die de eerste jaren na 1832 kenmerkte. Na 1830 verdwenen de rijkslagere scholen van Brugge, Oostende en Luik.

- (1) DE VROEDE (Maurits) : Van schoolmeester tot onderwijzer. De opleiding van de leerkrachten in België en Luxemburg, van het eind van de 18de eeuw tot omstreeks 1842. Leuven, 1970 (Universiteit te Leuven. Werken op het gebied van de Ge- schiedenis en de Filologie. 5de reeks, deel 7).
Alle gegevens in dit artikel verwerkt, stammen uit deze grondige synthese.

E. SMISSAERT

GIFT

Vanwege de Heer D.J. KLAASSEN ontving "DE PLATE" een exemplaar van het diploma "Landjuweelwedstrijd 1933" ingericht door de Oostendse toneelkring "De Conscience- vrienden". De ontwerper van het diploma was niemand minder dan James ENSOR.

Om meer te weten te komen over dit grafisch kunstwerk gingen we op zoek in de bere- deneerde catalogus van Ensor's oeuvre, enkele jaren geleden door DE TAVERNIER samen- gesteld, maar vonden er nergens een vermelding van.

Dit diploma, uiteraard gedrukt in kleine oplage en meegegeven aan tal van toneelmaat- schappijen voor wie het wellicht niet meer was dan een diploma-als-alle-andere, zal het nu erg zeldzaam zijn geworden.

Stippen we terloops de andere Ensoriana aan die in het Heemkundig Museum te zien zijn :
- de carnavalsaffiche
- een reeks artistieke fotoopnamen (meestal ANTONY), ons ENSOR tonend in zijn dagelijks
doen.

N. HOSTYN